

БИТВА НА РІЧЦІ СОММІ 1916 Р. ЯК ПОВОРОТНИЙ МОМЕНТ У ВОЄННІЙ ІСТОРІЇ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У роботі розглянуто перебіг та наслідки битви на річці Соммі, яка відбулась на Західному фронті Першої світової війни впродовж літа-осені 1916 р. та стала квінтесенцією війни «позиційного» характеру. Авторами з'ясовано природу, суть та призначення інноваційного озброєння, застосованого у битві. У праці актуалізовані деякі тактичні та стратегічні аспекти битви у контексті нинішньої російсько-української війни.

Ключові слова: Перша світова війна, Західний фронт, р. Сомма, битва, озброєння.

Abstract

The work examines the course and consequences of the Battle of the Somme River, which took place on the Western Front of the First World War during the summer-autumn of 1916 and became the quintessence of a «positional» warfare. The authors clarified the nature, essence and purpose of the innovative weapons that were used in the battle. The work actualizes some tactical and strategical aspects of the battle in the context of the current Russian-Ukrainian war.

Keywords: World War I, Western Front, Somme River, battle, weapons.

Вступ

Перша світова війна 1914–1918 рр. є одним із найголовніших прикладів того, яку велику ціну має заплатити світ, що рухається у бік демократії та глобалізації, щоб примирити дві або більше сторони у випадку зіткнення їхніх інтересів. Починаючи з доби Ренесансу, на заміну лицарському війську та аристократичній дипломатії, які були опорою феодалізму, прийшла мобілізація як людських, так і матеріальних ресурсів, що особливо проявлялося та проявляється у війнах ХХ–ХХІ ст. Зокрема, у Першій світовій війні, яка охопила 34 країни, брало участь 65 млн. військовослужбовців, з-поміж яких 10 млн. загинули на полях битв. Ще 11 млн. втрат було серед цивільного населення [3, с. 39]. Тягар людського горя підкріплювався зростанням економічних витрат на забезпечення фронту – зокрема в Україні, 720 тис. населення якої загинуло унаслідок війни. За чотири роки «Війни, щоб закінчити усі війни» було закрито близько 700 підприємств, на 12% зменшилися посіви сільськогосподарських культур, на 25% зменшився забій м'яса [2].

Метою роботи є аналітичний огляд битви на річці Соммі 1916 р. як першої масштабної позиційної битви, а також її дослідження в контексті еволюції озброєння та впливу на сьогодення.

Результати дослідження

Країни, які брали участь у Великій війні, поділились на два блоки – Антанту (Велика Британія, Франція, Російська імперія, Японія, Сербія, Чорногорія, з 1915 р. – Італія, з 1916 р. – США, з 1918 р. – Румунія) та Центральні держави (Німеччина, Австро-Угорщина, Османська імперія, Болгарія). Кожний із них переслідував, на перший погляд, очевидну економічну мету – шляхом нищення ворога, виснаження його ресурсів та захоплення його земель, змусити капітулювати ворожий блок із подальшим підписанням із ним угоди щодо перерозподілу колоній та виняткових економічних зон на користь країн-переможниць [3, с. 10-11]. Ця утопічна мета як Антанти, так і Центральних держав була знищена ще у боях на Марні 1914 р., коли першокласна німецька військова машина не «втягнула» стрімкої атаки широким фронтом на занадто велику ділянку територій. За планом Шліффена, Німеччина мала до кінця 1914 р. здобути безпечальну допомогу на Західному фронті, розгромивши французьке військо та британський експедиційний корпус, підписати угоду з Францією та Британією, а вже на наступний рік спільно з Австро-Угорщиною добити Російську імперію та встановити «пангерманський» світовий лад.

Німецьке командування, наблизившись впритул до Парижа на початку вересня 1914 р. та будучи натхненним попередніми успіхами (у серпні було захоплено Бельгію, Люксембург, північну Францію), у передчутті ймовірного грандіозного успіху наказало формувати водневу перешкоду на шляху до французької столиці – річку Марна. За планом Шліффена, німецькі угруповання Західного фронту на чолі з генерал-полковником Г. фон Мольтке мали обійти Париж із північно-західного боку, а не йти напругу на Париж, форсуючи Марну [1, с. 14-15]. Слід зауважити, що тоді французький уряд Р. Вів'яні поспішно евакуювався до Бордо у південно-західній частині Франції, а основна маса війська була зосереджена навколо Парижа та мала наказ його утримувати. Неоднозначність рішення німецького командування щодо внесення змін до плану Шліффена може пояснюватися як надзвичайною самовпевненістю, так і неочевидними чинниками, зміст яких ще підлягає розкриттю у контексті оприлюднення зовнішньої кореспонденції та внутрішнього документообігу (накази, вказівки, карти, плани тощо) німецької політичної та військової «верхівки» доби Першої світової війни. Наразі ж, ми можемо констатувати те, що німцям не вдалося «пролом навпростець» через гущу французьких вояків, наслідком чого стала втрата близько 300 тис. солдатів, чимало озброєння та провізії. Однак, найбільшою проблемою німецького війська стала повна зупинка його просування та стабілізація фронту уздовж передмість Парижа. Це означало повний провал плану Шліффена, яке увійшло в історію під назвою «дива на Марні». Картошхему битви показано на рис. 1.

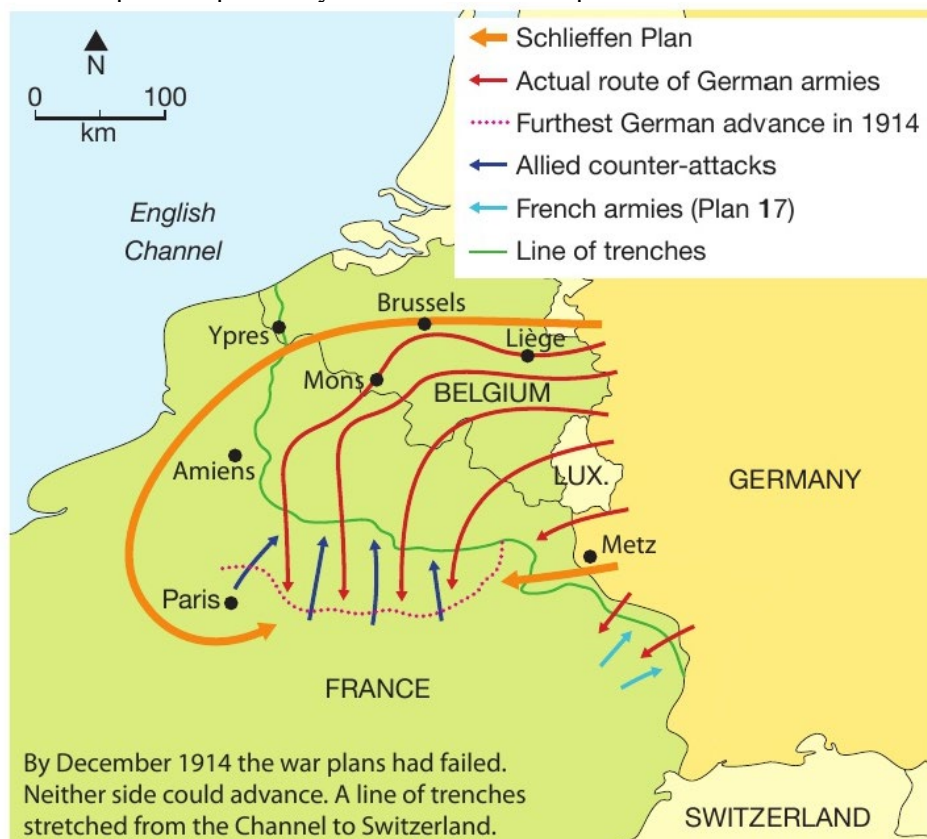

Рис. 1. Картошхема Західного фронту станом на грудень 1914 р. [2, с. 38]

(Умовні позначення: жовта пряма стрілка – план Шліффена, червона пряма стрілка – дійсний маршрут німецького війська, рожева пунктирна лінія – найглибше просування німців у Франції у 1914 р., синя пряма стрілка – контрнаступ з'єднань Антанти, ясно-синя стрілка – план 17: орієнтовний напрям вторгнення французів до Німеччини, яке було заплановано як запобіжний захід у разі критичного загострення відносин між двома країнами та яке ніколи не відбулось, зелена пряма лінія – загальна довжина окопів, які було викопано на Західному фронті до кінця 1914 р.)

З огляду на те, що війна хоч і мала світовий характер, але все ж не розгорілась до межі екзистенційної битви між «пангерманізмом» з одного боку та «панагліцизмом» і «панфранкізмом» з іншого, політичним та військовим керівникам Німеччини, Британії та Франції найвигідніше було б провести щось на зразок миротворчого конгресу, де всі питання було б вирішено шляхом перемовин (не слід забувати, що у битві на Марні 1914 р. з боку Антанти загинуло 270 тис. солдатів). Проте цей цілком раціональний варіант розвитку подій не відбувся з низки причин. Очевидно, сторони конфлікту

стали заручниками стрімкого зростання рівня патріотизму та шовінізму серед населення або ж просто прагнули будь-що «дочавити» ворога. Тому «Війна, щоб завершити усі війни» затягнулася аж на чотири роки та перетворилася на агонічну війну на виснаження із закономірним результатом – поразкою Німеччини, яка не мала достатньо ресурсів, щоб продовжувати сутичку.

Знавши фактичної поразки до кінця 1914 р. та зіткнувшись із «глухістю» Західного фронту, німецьке командування на 1915 р. запланувало перекинути основну масу на Східний фронт із метою ліквідації наслідків Галицької битви та у спробах змусити капітулювати Російську імперію, яка ослабла поразкою у Східній Пруссії у 1914 р [1, с. 17]. Це стало передумовою Горлицького прориву 1915 р., який завершився територіальними здобутками Німеччини та Австро-Угорщини, проте він не призвів до капітуляції Російської імперії. Таким чином, наприкінці 1915 р. і Західний, і Східний фронти Першої світової війни неначе «закупорились», обрісши дротами та траншеями з обох боків, що у військовій термінології має назву «позиційної війни».

Не досягнувши повного успіху на Східному фронті у 1915 р., німецьке командування не полишало намірів прорватися до Парижа, ведучи постійні наступальні дії. Активність німців на Західному фронті зросла з початком 1916 р., коли 50 німецьких дивізій під командуванням Е. Людендорфа та П. фон Гінденбурга штурмували французькі укріплення поблизу м. Вердена. Цю битву прозвали «Верденською м'ясорубкою». Вона тривала упродовж лютого – грудня 1916 р. та призвела до 400 тис. втрат особового складу з німецького боку та 350 тис. втрат із боку французів. Наслідком битви стало просування німців аж на 7 км вглиб французьких позицій [1, с. 18-19]. Ця «піррова» перемога німців збіглася з намірами британсько-французького командування здійснити разючий контрнаступ у районі р. Соммі, на північно-західних підступах до Парижу, з метою обходу німецьких позицій, їхнього подальшого оточення та загалом розгрому військ Німеччини на Західному фронті [2, с. 49-50]. Британське командування також розраховувало на підтримку Східного фронту, де у цих числах російським командуванням планувався Брусилівський прорив, який «відтягнув» на себе частину німецьких сил, що прийшли на допомогу австро-угорцям.

Битва на Соммі відбувалася з 1 липня до 18 листопада 1916 р. За задумом британського фельдмаршала Д. Гейга, німецьку систему окопів на північно-західних теренах від Парижа було доцентру зруйновано шквальним артилерійським вогнем. За перших сім днів битви на німецькі позиції було випущено близько 50 тис. т боєприпасів, у середньому 1 тис. т на 1 м² [1, с. 19-20; 3, с. 19]. Таким чином, «сердечні союзники» виконали перший пункт свого плану.

Варто сказати, що грандіозність масштабів Першої світової війни призвела до стрімкої появи інновацій у всіх сферах – від матеріального забезпечення (ерзац-продукт) до озброєння та військової тактики. Це стосується і битви на р. Соммі: знищивши німецькі оборонні позиції, командування Антанти «вивело» на всіяні снарядами й дротами поля сили 13 британських та 11 французьких дивізій, вперше в історії надавши піхоті підтримку бойових машин – танків. Цей винахід лейтенант-полковника британської армії Е. Свінтонна призначався для перевезення груп людей через непрохідні ділянки фронту з додатковим бойовим та броньованим оснащенням з метою захисту екіпажу [2, с. 47].

Перший танк – Mark I важив 28 т, перевозив 8-9 людей, рухався зі швидкістю 6,4 км/год на рівній дорозі та був оснащений танковою гарматою з ефективною здатністю ураження противника у зоні до 1,8 км. Хоча перші танки на нерівному полі біля р. Соммі рухалися не швидше за звичайного солдата, цей винахід британців приголомшив німецьких військових та їхнє командування, змінивши не лише хід Першої світової війни, а й воєнної історії загалом. За часи Першої світової війни британці виготовили дев'ять модифікацій танку серії Mark: Mark I, Mark II, Mark III, Mark IV, Mark V, Mark VI, Mark VII, Mark VIII, Mark IX, які відрізнялися між собою за показниками маневреності, броньованості та якістю бойового оснащення. Німецьке командування вперше мало змогу застосувати бронемашину з артилерійським оснащенням лише у березні 1918 р., коли на поле бою виїхав Sturmpanzerwagen A7V. Вона важила 31,5 т, здатна була одночасно перевозити 18-20 осіб, швидкість руху на рівній дорозі становила 10-12 км/год., мала бойове оснащення з ефективною здатністю ураження противника у зоні до 30 км.

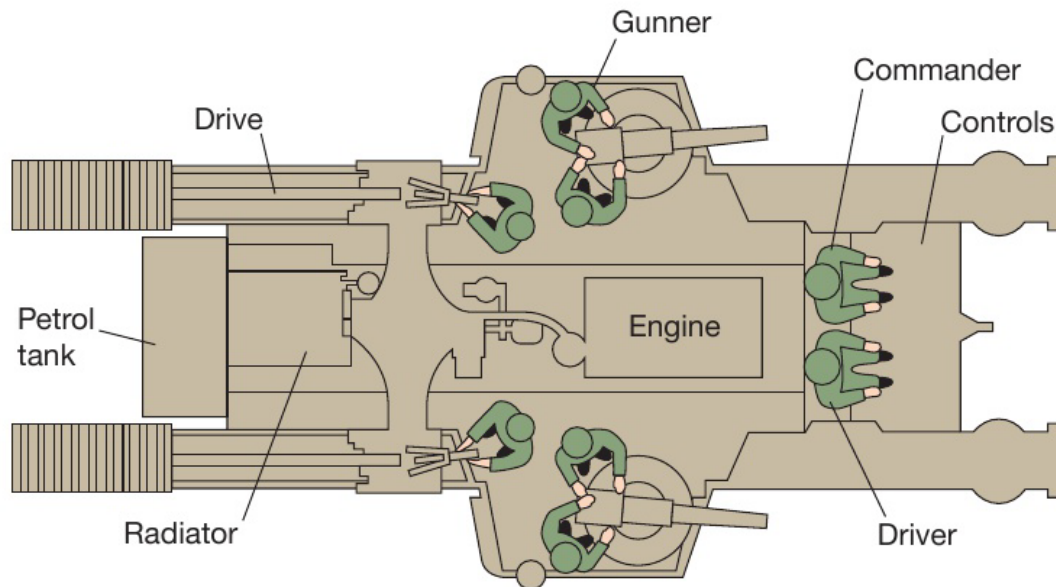

Рис. 2. Загальне планування танка «Mark IV» – одного з перших танків в історії, який активно використовувався британським командуванням у ході бойових дій на Західному фронті у 1917–1918 рр. [2, с. 48]

(Умовні позначення: Commander – командир танку, Driver – водій танку, Controls – механічне оснащення танку, Engine – двигун, Gunner – бойовий склад екіпажу танку, Drive – гусенична стрічка, Radiator – радіатор двигуна, Petrol tank – бак для пального)

Рис. 3. Танк Mark IV з екіпажем [2, с. 48]

Зруйнувавши систему німецьких укріплень поблизу р. Соммі та рушивши на їхні залишки стрімким наступом, союзницьке військо досягло успіху та просунулося вглиб аж до другої лінії оборони німців. Своєчасні контрзаходи та злагодженість німецького війська, попри великі втрати, дозволили йому «вчепитися зубами» у французьку землю, маючи за спиною лісні масиви та спираючись на завчасно побудовані окопні лінії оборони. Це дозволило не допустити прориву переважаючих сил Антанти вглиб позицій німецьких військ та унеможливило їхнє потрапляння у тил німецьких угруповань поблизу Вердена. Загальні підсумки битви були такі: союзники захопили 10 км зони фронту та знищили 500 тис. особового складу німецької армії, втративши 620 тис. солдатів і офіцерів та багато військової техніки [5]. Наприкінці 1916 р. Західний фронт стабілізувався за «лінією Гінденбурга»,

вздовж якої німці, знаючи про перебіг битви на р. Соммі, почали зводити системи оборонних укріплень.

В історії битва на р. Соммі символізує інноваційний перехід до використання технічних засобів з метою подолання противника в «окопній» війні. Вона наочно показує, що будь-яка війна, яка має «позиційний» характер, є насамперед війною на виснаження. Це має велике значення у сьогоденні, особливо, у контексті російсько-української війни, яка у 2023 р. набула позиційного характеру. Контрнаступ українських військ влітку 2023 р., як і дії російських окупантів у районі Бахмута та Авдіївки, які можна вважати прикладами «піррової» перемоги, ще раз показують, що для перемоги над супротивником в «окопній» війні слід виснажувати його сили постійними діями на територіально несполучених між собою ділянках фронту. Це змушує ворога переміщувати свої сили удовж всієї лінії фронту і дає більше нагод «вполювати» його живу силу та техніку під час переміщення з використанням сучасних засобів ураження. Не слід забувати також про те, що постійне переміщення потребує відповідних витрат. На нашу думку, нехтування цим важливим аспектом є однією з найголовніших перешкод для досягнення успіху в умовах «позиційної» боротьби. Таким прикладом стала поведінка німецької армії під час шквальної атаки Антанти поблизу р. Соммі у 1916 р. Накопичувальний характер втрат, зрештою, призводить до утворення місць потенційного прориву, що на сьогодні є одним з найголовніших завдань Сил оборони України.

Висновки

Проаналізувавши битву на р. Соммі, ми з'ясували її передумови в контексті розгоряння світового конфлікту, військові причини та мету проведення, а також підкреслили важливість застосування в ній новітнього озброєння, яке мало величезний вплив на подальшу воєнну історію. Розглянувши битву в розрізі нинішньої російсько-української війни позиційного характеру, автори дійшли висновків про необхідність використання досвіду британських та німецьких військ з метою вироблення сучасних ефективних методів і засобів для досягнення поставлених цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія (10). Харків : Видавництво «Ранок», 2018. 240 с.
2. Крушко Д., Руккас А. Українці у Першій світовій війні. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2014/08/4/143924/>
3. Полянський П. Б. Всесвітня історія (10). Київ : Грамота, 2019. 256 с.
4. Rees R., Kelly N. History: The Origins and Course of the First World War, 1905-1918. Edexcel International GCSE (9-1). Pearson Education. 2017.104 p.
5. Trueman N. The Battle of the Somme. URL: <https://www.historylearningsite.co.uk/world-war-one/battles-of-world-war-one/the-battle-of-the-somme/>

Гончар Богдан Віталійович – студент групи БМІ-226, факультет інформаційних електронних систем, Вінницький національний технічний університет, e-mail: bogdgonchar@gmail.com

Чередниченко Володимир Володимирович – студент групи БМІ-226, факультет інформаційних електронних систем, Вінницький національний технічний університет, e-mail: djygo22@gmail.com

Герасимов Тимофій Юрійович – доктор історичних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: timger84@gmail.com

Bogdan Honchar – student of Faculty of Information Electronic Systems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: bogdgonchar@gmail.com

Volodymyr Cherednychenko – student of Faculty of Information Electronic Systems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: djygo22@gmail.com

Timophiy Gerasymov – Doctor of Sciences (History), Associate Professor of Social and Political Sciences Department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: timger84@gmail.com